

Politično-religijska zgodovina Ladakha

Sebastijan PEŠEC*

Izvleček

Zgodovina Ladakha še danes ni podrobno raziskana z vidika sodobnega znanstvenega zgodovinopisja, obstaja le nekaj verodostojnih in natančnih študij o zgodovini te dežele, na katerih gradi tudi pričujoči članek. Ta prinaša kronološki pregled poglobitnih dogodkov v politično-religijski zgodovini dežele, začenši z naselitvijo prvih ljudstev, Dardov in Monov, približno v 2. stoletju pr. n. št., nato pa opiše postopno imigracijo tibetanskega prebivalstva, ki sestavlja glavnino etnične strukture ladaškega ljudstva. Do 10. stoletja je o zgodovini dežele znanega zelo malo, saj so pisni in arheološki viri zelo skopi. Ladaško kraljestvo, takrat imenovano Maryul, je bilo ustanovljeno leta 950 in *Ladaške kronike*, pisane na kraljevem dvoru, so do 15. stoletja skoraj izključni pisni vir za to območje. Od 15. stoletja naprej se pojavljajo tudi drugi viri (tibetanski in islamski ter tudi ladaški), zato zgodovina območja ni zgolj bolj poznana, temveč tudi bolj objektivno predstavljena, saj lahko primerjamo različne poglede na dogodke in deželo iz različnih zavezniških in sovražnih držav.

Ključne besede: Ladakh, Tibet, Kašmir, Mogulski imperij, Dogre

Political-religious History of Ladakh

Abstract

The history of Ladakh has not been studied in detail in the sense of modern scientific historiography, and thus there are only a few credible and accurate studies of the history of this land, on which the present article builds. In it there is a chronological overview of the main events in the political-religious history of the land, starting with the settlement of the first peoples, the Dards and Mons, around the second century BC, and then with the gradual immigration of the Tibetan population, who represent the majority of the ethnic composition of the Ladakhi people. Until the 10th century, very little is known about the history of the land, as written and archaeological sources are very scarce. The Ladakhi kingdom, then called Maryul, was founded in 950, and the Ladakhi Chronicles, written at the royal court, represent almost the only written source for this area until the 15th century. From the 15th century onwards, other sources (Tibetan and Islamic, as well as other Ladakhi sources) are also available, and history is not only better known to us, but also presented more objectively, as we can compare different perspectives from different allied and enemy states.

Keywords: Ladakh, Tibet, Kashmir, Mughal Empire, Dogras

* Sebastijan PEŠEC, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
Elektronski naslov: sebastijan.pesec@ff.uni-lj.si

Raziskovanje zgodovine Ladakha

Zgodovina Ladakha je v slovenskem prostoru precej neznana in neraziskana, strokovnega gradiva v slovenščini o zgodovini te dežele pa praktično ni. Toda tudi v drugih jezikih žal ne najdemo prav veliko relevantne in zanesljive zgodovinske literature o tem območju. Številni lokalni ladaški avtorji, pogosto pa tudi indijski, ubirajo drugačno pot, kot jo predpisuje sodobno znanstveno zgodovinopisje. Ta dela vsebujejo pomanjkljive datacije ali pa napačne, prezgodnje datacije, v njih se meša zgodovinska naracija z religijskimi legendami in lokalnimi verovanji. Izzive ladaške zgodovinske naracije lahko enačimo z izzivi tibetanske, kot jih izpostavlja John Powers, saj sta zgodovini teh dveh dežel seveda tesno povezani:

Ker je budizem vplival na vse vidike tibetanskega življenja – in ker je zgodovina njihove države v razumevanju Tibetancev tesno povezana z budizmom, tradicionalni viri po navadi prekrijejo zgodovinske dogodke z budističnim pomenom ter pripisujejo pomembne vidike teh pripovedi posegom budističnih božanstev. Zgodovinska dela so tako prežeta s tem postopkom, da je bila celo predbudistična zgodovina Tibeta predstavljena kot zgodba o pripravi države za širjenje budizma. (Powers 2007, 139)

Pri poskusu razumevanja zgodovine tega prostora moramo tako na eni strani ohraniti merila znanstvenega raziskovanja preteklosti, na drugi pa se otresti etnocentrizma (konkreten primer bomo omenili) in skušati zgodovino Ladakha razumeti tudi z vidika njegovih prebivalcev, njihovih vrednot ter njihovega načina interpretiranja in vrednotenja lastne zgodovine. S tem seveda ne bomo prispeili do »objektivne zgodovinske resnice«, bomo pa vsekakor bližje razumevanju objektivnih ali vsaj intersubjektivno ustvarjenih vrednot, intenc in ciljev, ki so se izoblikovali v zgodovini tega območja. Eden izmed najbolj reprezentativnih primerov, kjer se prepletata znanstveni in tradicionalno-religijski narativ, je vloga Padmasambhave (Guru Rinpoche) v Tibetu in Ladakhu. V obeh deželah in v vseh šolah vadžrajanskega (skrt. *vajrayāna*) budizma¹ je Padmasambhava osrednja ter najpomembnejša zgodovinska in religijska osebnost, ki je na tem območju uvedla budizem in pripomogla k zatonu stare religije, *bön* – s svojimi tantričnimi močmi je Padmasambhava očistil deželo božanstev *bön* ter tako v Tibetu in širši okolici vzpostavil vadžrajansko tradicijo budizma. V tej tradiciji je Padmasambhava čaščen še bolj in pogostejše kot sam Buda. Zgodovinski viri sicer potrjujejo njegov prihod v Tibet v drugi polovici 8. stoletja – prišel je na povabilo kralja

1 Štiri poglavne šole so: Gelug, Kagju (tib. *kagyu*, ki se nadalje deli na več podšol, najpomembnejši sta Drugpa in Drigung), Sakja (tib. *sakya*) in Njingma (tib. *nyingma*). Omeniti velja še eklektično gibanje Rime (tib. *rimé*), ki je v 19. stoletju skušalo preseči razlike med posameznimi šolami in povezati njihove nauke.

Trija Songdésena² –, vendar njegova vloga pri vzpostavitvi budizma in prevladi nad staro religijo niti približno ni tako pomembna, kot mu jo pripisujejo poznejši in sedanji tradicionalni narativi. Pri poskusih vključevanja tradicionalnega narativa v znanstveni zgodovinski pregled ni mogoče preprosto izključevati vsega »religijskega« oziroma »nadnaravnega« in sprejemati preostanka kot nekaj objektivnega. Treba je biti pozoren na različna vrednotenja pri sami interpretaciji dogodkov in pomena oseb.

Tudi prvi Evropejci, ki so pisali o Ladakhu, niso zapustili objektivnih zgodovinskih opisov. Najprej so v Ladakh prispeli ter o deželi zapustili (pejorativne in času »primerne« evrocentrične³) zapise portugalski jezuiti in trgovci. Prvi je v Ladakh prišel trgovec Diogo D'Almeida, in sicer leta 1601. Sledila sta jezuita António de Andrade (1626) in Francisco de Azevedo (1639), leta 1715 pa sta Ladakh obiskala še jezuita Manoel Freyre iz Portugalske in Ippolito Desideri iz Italije, ki sta popisala deželo: Freyre v delu *Tibetorum ac eorum Relatio viarum (Poročilo o Tibetancih in njihovih poteh)* ter Desideri v *Relazione (Poročilo)* (Sweet 2006, 4–6). Med letoma 1822 in 1826 je Ladakh (predvsem Zangskar) večkrat obiskal madžarski filolog in jezikoslovec Sándor Kőrösi Csoma, ki je napisal prvi tibetansko-angleški slovar ter tibetansko slovnico, zato velja za utemeljitelja tibetologije (le Calloc'h 1998).

Med prve raziskovalce ladaške zgodovine prištevamo še Britanca Alexandra Cunninghama, ki je leta 1854 izdal delo *Ladák: Physical, Statistical, and Historical with Notices of the Surrounding Countries (Ladakh: fizikalno, statistično in zgodovinsko z noticami o okoliških državah)*, brata Emila in Hermanna Schlagintweita⁴ (prvi je leta 1866 izdal delo *Die Könige von Tibet, (Tibetanski kralji)*, ki v zadnjem poglavju govori o Ladakhu) ter Karla Rudolfa Marxa in Augusta Hermanna Franckeja iz moravske misije. Francke je izdal *History of Western Tibet (Zgodovina zahodnega Tibeta; 1907)* in *Antiquities of Indian Tibet (Antikvitete indijskega Tibeta; 1926)*, ki štejeta za prvi obsežnejši zgodovinski deli o Ladakhu. Obe deli pa črpata predvsem iz ladaških virov, to je iz *Ladaških kronik* (tib. *La-dvags-rgyal-rabs*), ki so jih pisali na kraljevem dvoru, čeprav Francke omenja

2 Tibetanska in ladaška imena v članku bodo transliterirana po sistemu THL poenostavljene fonetične transkripcije.

3 Krščanski misijonarji iz 17. stoletja so bili prepričani, da je tibetanski (vadžrajanski) budizem oblika krščanstva, ki se je v osamitvi ter zaradi določenih zgodovinskih dogodkov izrodila, in da bo spreobrnitev vadžrajanskih budistov v kristjane preprosta (le Calloc'h 1991, 57). V 18. stoletju so opustili to prepričanje, ne pa tudi pejorativnih sodb o sami religiji in tudi o materialni kulturi Tibetancev. Izjema, ki potrjuje pravilo, je Freyrejevo občudovanje gostoljubja, darežljivosti in odsotnosti ksenofobije, ki jih je opazil pri Tibetancih (Sweet 2006, 6–7).

4 Ne smemo ju zamenjevati z brati Schlagintweit (Hermann, Adolph in Robert), ki jih je Britanska vzhodnoindijska družba poslala na odpravo, da proučijo zemeljsko magnetno polje v Južni in Osrednji Aziji.

tudi tuje pisne vire in nekatere kamnite inskripcije v Ladakhu. Objektivnost pri razlagi ladaške zgodovine predvsem s perspektive dvornih piscev *Ladaških kronik* je najšibkejša v opisu in interpretaciji konfliktov z muslimanskimi sosedi. Njihov vpliv na kraljestvo Ladakh ali njihove vojaške zmage so bodisi prezrti bodisi je njihov pomen znatno zmanjšan; tako zaradi omenjenega kot tudi zaradi drugih netočnosti Franckejevi deli nista zanesljiva vira. Toda Franckeu kot zgodovinarju, ki je v svojem času oral ledino po resnično nepoznani zgodovini Ladakha (*History of Western Tibet* ni zaman podnaslovil *One of the Unknown Empires* (*Eden od neznanih imperijev*)), moramo priznati trud, ki ga je vložil v raziskovanje, na katerem so lahko gradile naslednje generacije. Subjektivnost *Ladaških kronik* je jasno omenil tudi sam:

Ali nam ladaški zgodovinarji govorijo resnico ali je njihova zgodovina popolnoma ali delno izmišljena zadeva? Najboljši test resničnosti zgodovinske pripovedi je njena primerjava z drugimi, popolnoma neodvisnimi zgodovinskimi dokumenti. Zgolj v zelo malo primerih lahko primerjamo zahodnotibetanski [ladaški] opis dogodka z opisom tuje države. V tem oziru imajo večji pomen številne inskripcije na skalah in kamnih, ki so raztresene po vsej deželi. (Francke 1907, 3–4)

Ta Franckejeva misel v resnici bolj kot zanj velja predvsem za italijanskega zgodovinarja Luciana Petecha. Njegova dela še danes štejejo kot najbolj zanesljiva dela o zgodovini Ladakha, kar velja predvsem za knjigo *The Kingdom of Ladakh, c. 950–1842 A. D.*⁵ (*Kraljestvo Ladakh, ok. 950–1842*) iz leta 1977, v katerem Franckejeve izsledke dopolnjuje s tibetanskimi, kitajskimi in perzijskimi viri ter biografijo vrhovnega lame Ladakha v 17. stoletju, Taksanga Repe. Zaradi te večperspektivnosti in pa Petechovih natančnih preverb z materialnimi viri so njegova dela še danes glavni vir za politično-religijsko zgodovino Ladakha. Omeniti pa velja še dela Janet Rizvi, na primer *Ladakh: Crossroads of High Asia* (*Ladakh: razpotja visokogorske Azije*), v katerem poleg zelo dobrega in jedrnatega pregleda ladaške zgodovine piše tudi o zgodovini karavanskih trgovskih poti, ki so vodile čez Ladakh. Prav tako odlično študijo o vplivu treh različnih trgovskih poti na razvoj Ladakha je napisala Jacqueline Fewkes (*Trade and Contemporary*

5 Petech našteva tudi posamezne rokopise *Ladaških kronik* in navaja, kje naj bi jih hranili (1977, 1–2). Od sedmih naj bi bili ohranjeni samo še trije: enega hranijo v knjižnici Bodleian v Oxfordu, drugega v Britanskem muzeju, tretji pa naj bi bil v samostanu Lamayuru pri menihu Gerganu Sonamu. Petech je o tem pisal leta 1977 (enake informacije o rokopisih *Ladaških kronik* so na spletni enciklopediji *Wikipedija* navedene še danes!), vendar rokopisa »Sonam« ni več pri menihu Gerganu Sonamu, saj je umrl. Med našim terenskim delom smo o možnih lokacijah hrambe tega rokopisa poizvedovali v samostanu Lamayuru, kjer rokopisa nismo našli, pa tudi v knjižnicah samostana Thiksey in Inštituta za budistične študije v Lehu, kamor so nas neuspešno vodile sledi. Rokopis »Sonam« tako še čaka na ponovno odkritje.

Society along the Silk Road, Trgovina in sodobna družba ob svilni poti).

Kot član raziskovalnega projekta »Budizem v himalajskih puščavah: tradicija jogijev in jogini v Ladakhu« se opiram tudi na naše terensko delo v Ladakhu, izvedeno v sklopu projekta leta 2024, kjer smo poleg drugih področij raziskovali tudi zgodovino dežele in njenih religijskih institucij ter zunajinstitucionalnih religijskih praks. Terenska dejavnost je zajemala delo v arhivih in knjižnicah (v Centralnem inštitutu za Budistične študije v Lehu, v knjižnici in učnem centru Thiksey ter tudi v knjižnici Bodleian v Oxfordu), intervjuje z lokalnimi poznavalci zgodovine (z dr. Sonamom Wangchukom, vodjo Himalayan Cultural Heritage Foundationa, in dr. Tashijem Gyenlayem, profesorjem filozofije na Univerzi v Lehu) ter obisk zgodovinskih krajev.

Umestitev in prebivalstvo

Ladakh leži zahodno od Tibeta (danes kitajske Avtonomne pokrajine Tibet) ter vzhodno od Kašmirja (indijske zvezne dežele Džamu in Kašmir), na jugu meji na Lahul in Spiti (v indijski zvezni deželi Himačal Pradeš), na severozahodu na Baltistan (Pakistan), na severovzhodu pa na zasedeno območje Aksaj Čin in prefekturo Hotan (Ljudska republika Kitajska). Danes je del Indije kot zvezni teritorij Ladakh, ki je razdeljen na dva distrikta, glavno mesto je Leh.

Ladačani so pretežno tibetanskega porekla, toda prvi identificirani prebivalci⁶ na tem območju so bili Dardi in Moni. Dardi so indoarijsko ljudstvo, ki se je (verjetno v 2. stoletju pr. n. št.; Phuntsog 1999, 379) naselilo iz Gilgita (severno od Baltistana), njihova religija pa je bila različica religije *bön*.⁷ Drugo ljudstvo, ki naj bi na tem območju živelo pred tibetansko imigracijo, so Moni. Ti naj bi v Ladakh prišli z juga, z območja Lahula in Spitija. O njih govori že Francke, Petech (1977, 5) pa trdi, da je Franckejeva teorija o tem, da so Ladakh pred Dardi naseljevali Moni, neutemeljena. O njih je znanega izredno malo in razlogov za to je več: (1) danes je populacija izjemno majhna – ob censusu leta 1998 jih je bilo zgolj 700 (Mon, Ladakh n. d.); (2) pomanjkanje podatkov o njih – Francke (1907, 19) piše, da jih je največ v Zangskarju, ker do tja ni segla dardska kolonizacija, Rather (1993, 215) pa, da živijo v skoraj vsaki vasi Ladakha, razen v Zangskarju in Changthangu; (3) ali pa sama nejasnost poimenovanja – beseda Mon je namreč

6 Pred njimi so že od 3. tisočletja pr. n. št. dalje sledove v obliki petroglifov puščala druga ljudstva. Slog teh petroglifov povezujejo z ljudstvi iz Osrednje Azije in južne Sibirije (Devers 2022, 7).

7 Ustanovitelj religije *bön* je bil Dönpa Shenrap iz Taksika (Perzija), ki naj bi svoje učenje razširil po Kitajski, Tibetu in deželah zahodno od Tibeta (Powers 2007, 492). V kateri smeri se je religija širila po območju, ni povsem znano, zato tudi ni jasno, ali je *bön* do Dardov prišel iz vzhodne, tibetanske smeri ali z zahoda, torej neposredno iz Perzije. Verjetno pa je bil Ladakh v tem času del prebudističnega kraljestva Zhangzhung v zahodnem Tibetu, ki je bilo center *bönovske* religije.

tibetansko poimenovanje prebivalcev dolin onkraj Himalaje in se uporablja zelo ohlapno (Snellgrove in Skorupski 1977, 144). Moni so omenjeni že v inskripciji iz 16. stoletja v samostanskem kompleksu Alchi (ibid., 82), od leta 1989 pa so priznani kot etnična skupina Indije, navedena v nacionalnem registru države. Toda o tem, kdaj naj bi Moni prispeli v Ladakh in od kod so prišli, za zdaj ni mogoče zatrditi nič določenega.

Priseljevanje tibetanskega prebivalstva v Ladakh je potekalo postopoma. Prvi prišleki so bili nomadski pastirji, večina prebivalstva pa se je naselila v 8. in 9. stoletju, ko je bilo to območje pod nadvlado tibetanskega kraljestva, in pa v 10. stoletju, ko je bila osnovana tibetanska dinastija v Ladakhu. Tibetansko prebivalstvo je številčno rastlo in nadvladalo staroselce. Edini preostanek predhodnih ljudstev živi v dolini Inda, na območju od vasi Gurgurdu do skupine vasi Hanu, kjer se je v precejšnji izolaciji ohranilo dardsko prebivalstvo – ljudstvo, imenovano Brokpa.⁸

Že od 2. stoletja je znano, da je na območju Ladakha potekala trgovina med številnimi bližnjimi in daljnimi kulturami. Trgovino med indijskimi in osrednjeazijskimi mesti na širšem območju Ladakha potrjujejo tudi arheološke najdbe iz tega časa (Fewkes 2008, 39). Tako se je prebivalstvo na tem območju selilo in mešalo približno dve tisočletji; tu je potekal del svilne poti, kar je močno zaznamovalo ekonomijo, politiko in kulturo območja (glej Fewkes 2008).

Zgodovina prvih 15 stoletij

O zgodovini dežele do 10. stoletja, ko je bilo ustanovljeno prvo kraljestvo, imenovano Maryul, ni veliko znanega. V 1. in 2. stoletju n. št. je zahodni del Ladakha spadal pod Kušanski imperij, kar dokazuje inskripcija v pisavi *kharosthi*, najdena pri kraju Khalatse (Petech 1977, 7). V tem času je zaradi vpliva Kušanskega imperija v zahodni del Ladakha prišel budizem, in sicer iz smeri Kašmirja in Gandhare, ki sta bila takrat izjemno pomembna centra razvoja budistične kulture. Gre za indijski/kašmirski budizem in umetniške tokove, ki so v Ladakhu pozneje izginili, ker jih je nadomestil tibetanski vpliv. Najdeni so arheološki ostanki predtibetanskih samostanov iz 5. stoletja (Fewkes 2008, 40), najstarejši obstoječi ostanki kašmirske umetnosti v Ladakhu pa so budistični globoki skalni reliefi pri Mulbekhu, Drasu in v Zangskarju (iz 8. stoletja) (Rizvi 1996, 56) ter arhitektura

8 Brokpa je sicer izraz, ki so jim ga nadel drugi Ladačani in je zanje ponižujoč (Phuntsog 1999, 379). Podobno je pri Monih: eden od razlogov, zakaj je težko identificirati Mone, je verjetno tudi to, da so v Ladakhu diskriminirani kot najnižji sloj in se neradi imenujejo tako (Rather 1993, 218). Nasprotno pa dobra poznavalka Ladakha Helena Norberg-Hodge trdi, da čeprav Moni spadajo v najnižji sloj, niso obravnavani kot manjvredni, saj so razlike med sloji v tradicionalni družbi Ladakha zelo majhne, med njimi ni segregacije in druženje ali poroke med njimi niso neobičajne (1991, 48).

in poslikave samostanov Alchi, Manggyu, Sumda in delno tudi Lamayuru (od 11. stoletja dalje) (Snellgrove in Skorupski 1977, 6).

V 8. stoletju je bil Ladakh ukleščen med ekspanzionističnima kraljestvoma Kašmirjem in Tibetom. Kašmir je največjo moč dosegel pod hindujskim kraljem Lalitadityo Muktapido, ki je vladal v letih 724–760, Tibet pa je bil od združitve na začetku 6. stoletja do konca 8. stoletja, ko so ga porazili združeni Kitajci in abasidski kalif al-Rašid, vojaška kraljevina, ki je napadala sosednje države in plenila budistične samostane (Powers 2007, 143). Obenem je v tem času po dolini zgornjega Inda rasel vpliv Kitajske – kitajskemu cesarju se je poklonil celo baltistanski kralj (Ahmad 1963, 29). Morda je bil tudi Ladakh pod delno nadoblastjo Lalitaditye, leta 727 pa verjetno že pod nadoblastjo Tibeta (Rizvi 1996, 56). Tibetanska oblast je bila v vsakem primeru ohlapna, zagotovo pa se je končala leta 842, ko je tibetanska monarhija razpadla zaradi religijskih bojov – kralja Langdharmo, ki je odločno preganjal budizem, je umoril budistični menih Pelgi Dorje (Samuel 2012, 109). S tem je bilo konec dinastije in takrat je nastopilo skoraj stoletje nemirov.

Zametki ladaškega kraljestva segajo v čas okoli leta 912, ko je na zahod Tibeta prišel Langdharmov pravnuk Kyide Nyimagon s še nekaterimi drugimi plemiči, ki so bežali pred notranjimi boji v Tibetu, in ustanovil kraljestvo, ki pa še ni obsegalo današnjega Ladakha. Zavzetje širšega območja je dokončal njegov sin Lhachen Palgyigon, ki tako velja za prvega ladaškega kralja (Peteč 1977, 17). Po Lhachenu, ki v ladaščini pomeni kralj, se je poimenovala prva vladarska dinastija države. Kraljestvo Ladakh (Maryul) je bilo ustanovljeno okoli leta 950, prva prestolnica je bil kraj Shey ob Indu.

Nyimagonovi potomci so želeli utrditi budizem, zato so se obrnili na Kašmir, ki je še vedno veljal za kulturni in religijski center širšega območja. S tem se je začelo obdobje druge širitve oziroma oživitve budizma v Ladakhu in v širšem tibetanskem kulturnem prostoru (10.–11. stoletje). Najbolj aktiven je bil kralj Gugeja, manjšega kraljestva med Ladakhom in Tibetom, Yeshe-Ö, ki je izhajal iz Nyimagonove dinastije in se je odrekel prestolu ter postal menih. Yeshe-Ö je pošiljal menihe v budistične centre severne Indije (vrnili so se leta 978) in je bil pokrovitelj prevajalca Rinčena Zangpoja iz zahodnega Tibeta, ki je po celotnem Ladakhu, zahodnem Tibetu, Lahulu in Spitiju ustanovil veliko število samostanov (tradicionalni narativ mu pripisuje 108 samostanov, kar je verjetno nerealna številka, ki pa vseeno nakazuje njegov pomen). Naslednik Yeshe-Öja, Chang Chubod, je v Guge povabil enega izmed poglavitnih vadžrajanskih filozofov, Atišo iz Bengalije. Prišel je leta 1042, ostal tri leta in napisal temeljni tekst vadžrajanskega budizma, *Bodhipathapradīpa* (*Luč za pot razsvetljenja*), nato pa je odšel v Tibet. Njegovi učenci so bili začetniki šole Kadam, iz katere se je pozneje razvila šola Gelug.

Peti kralj lachenske dinastije je bil Utpala, ki je vladal v 11. stoletju. Njegovo ime je hindujsko, kaj več o njegovem poreklu, religiji ali politiki ni znano. Je pa

mogoče v tistem času zaznati hindujski vpliv, poleg tega so za kratek čas v Guge in zahodni Tibet prišla arijsko govoreča ljudstva (Rizvi 1996, 60). Utpala je bil osvajalec, ki je Ladakhu priključil Kulu (južno od Manalija), Mustang (danes severni Nepal), Guge in dele Baltistana. Pod Utpalo so začeli pošiljati menihe novince na dokončanje šolanja v Tibet, to pravilo pa je opustil kralj Ngorub na začetku 13. stoletja. Kralj Ngorub je poznan tudi po svoji podpori šole Drigung kagju – leta 1215 je postal pokrovitelj ustanovitelja šole Drigung, Kyobpe Jik-tensumgōna. Tudi njegovi nasledniki so podpirali šolo Drigung, ki je dobila v upravljanje enega najstarejših ladaških samostanov – samostan Lamayuru.

Prvi izmed velikih »postindijskih« ladaških samostanov je bil zgrajen v 12. stoletju v Likirju. Ta samostan ni več zgrajen v kašmirsko-indijskem slugu, temveč v tibetanskem s primesmi lokalnih, ladaških elementov. V 13. stoletju se je po Indiji širil militantni hinduizem in budizem je skorajda izginil s podceline, poleg tega pa je na začetku tega stoletja budistično kulturo doletela velika nesreča, ko so muslimanski zavojevalci oplenili in uničili pomembne budistične samostane v Magadhi (Scott v Sakya Pandita 2002, 3). Zaradi opustošenja budistične kulture in vednosti v Indiji se je Ladakh naslonil izključno na Tibet ter tibetansko kulturno sfero.

V ladaški zgodovini predstavljata 13. in 14. stoletje največjo vrzel, in kot pravi Petech:

Ti dve stoletji sta za nas absolutna temà. Skoraj gotovo je, da odročni Ladakh ni bil vključen v mongolski imperij, čeprav nekatera uradna pisma cesarskih učiteljev (tishih), ki jih je Tucci našel v samostanu Ža-lu v osrednjem Tibetu in sodijo v začetek 14. stoletja, govorijo o oblasti nad mNa'-ris sKorgsum [zahodni Tibet], kar bi lahko vključevalo Ladakh. Toda mNa'-ris je bil zunaj ozemlja pod neposredno upravo opatov Sa-skya [sakja] kot predstavnikov mongolskih cesarjev Kitajske; in dejansko ni bil predmet dveh popisov prebivalstva, ki so jih izvedli Mongoli v Tibetu v letih 1268 in 1288. (Peteck 1977, 21–22)

Ker ne poznamo nobenih drugih indicev, ki bi kazali na mongolsko oblast v Ladakhu, lahko za zdaj zaključimo, da nikoli ni bil del katerega izmed mongolskih kanatov.

Zgodovina od 15. do sredine 17. stoletja

Od 15. stoletja dalje je o zgodovini Ladakha na voljo več različnih virov. Poleg *Ladaških kronik*, ki so za to obdobje bolj povedne, obstajajo še tibetanski in

islamski viri (Petech 1977, 63); dogodki in osebe so tako bolj poznani ter opisani s perspektiv zavezniških in sovražnih sosednjih držav.⁹ Na začetku 15. stoletja sta v Ladakhu kratkotrajno obstajali dve kraljestvi, saj sta si oblast razdelila brata: Dragspa Bum je vladal iz Basga (zgradil si je tudi prestolnico v Tingmosgamu), Drags Bumde (vladal okoli 1410–1435) pa iz Leha in Sheya. Ta je sprejel Tson-gkhapovega¹⁰ odposlanca in v Ladakhu se je začela razširjati tudi šola Gelug, ki spada med politično najmočnejše šole vadžrajanskega budizma. Njeni pripadniki so v Ladakhu ustanavljali nove samostane, na primer Spituk in Thiksey, ter prevzemali stare, na primer Likir. Religijsko-institucionalne vezi s Tibetom, od koder je gelug izvirala, so se zaradi tega v tem času še poglobljale. Bhagan, vnuk Dragspe Buma, je ponovno združil deželo in ustanovil dinastijo Namgyal (v lad. zmagoviti) – krvno gre sicer za isto dinastijo. Prestolnica je bila od takrat naprej kraj Basgo ob Indu, ki leži zahodno od prve prestolnice, Sheya.

V 15. stoletju je Ladakh postal tarča plnenj zahodnih in severnih muslimanskih sosedov – prvi vpad se je zgodil leta 1420, nato pa so vrstili do okoli leta 1600. Sprva so vdiral iz Kašmirja,¹¹ pozneje pa tudi iz Baltistana in Yarkanda. Toda samo Purig, območje okoli Kargila (zahodni Ladakh), je prevzel islam, druga področja pa tudi v številnih poznejših poskusih ne. Prvi večji in nevarnejši vpad se je zgodil leta 1532, ko je iz Kašmirja napadel poveljnik Mirza Haidar Dughlat, ki je bil v službi sultana Saida Khana, oblastnika Yarkandskega kanata (Howard 1996, 129). Leta 1545 je vpadel še enkrat in takrat je začasno prevzel oblast v Ladakhu. Nato se je odpravil nad Lhaso, vendar se je moral pred Tibetanci umakniti nazaj v Ladakh. Dve leti je ostal v Sheyu, vendar mu okupacija ni prinašala koristi, zato je Ladakh zapustil. Islamska nadoblast se je končala brez velikih posledic – kot že rečeno, islamiziral se je le del zahodnega Ladakha.¹²

Pod vladavino kralja Tashija Namgyala, ki je vladal v letih 1555–1575, so se razmere glede vojaške moči in vloge napadalca spremenile. Ladaški kralji so

9 Res pa je, da nas na začetku tega, zgodovinskega obdobja še vedno čaka uganka »izgubljenega stoletja«: za skoraj sto let ostaja seznam ladaških kraljev iz *Ladaške kronike* (od sredine 15. stoletja do leta 1555, začetka vladavine Tashija Namgyala) nepopoln (Howard 1996).

10 Ustanovitelj reformistične šole Gelug, ki je večinoma prevzela samostane in zapuščino šole Kadam.

11 Ironično je, da je bil prvi kašmirski muslimanski kralj, Rinchen Bhoti, Ladačan ali Tibetanec (v kašmirščini Bhoti označuje Tibetanca oziroma Ladačana). Prestol je zavzel leta 1320. Sprva je bil budist, potem pa je sprejel islam, da je kot tujec lažje uveljavil svoje politične ambicije v Kašmirju, deželi, ki je bila takrat hinduistična in muslimanska (hindujec ni postal zato, ker ga ne bi sprejeli v nobeno od hindujskih kast) (Fewkes 2008, 43–44).

12 Povedali smo, da ladaški viri radi zmanjšujejo vlogo islama in moči muslimanskih sosedov v zgodovini Ladakha, zato lahko takšno naracijo prežemajo simpatije do budizma in »navijanje« za moč budizma, ki se ne ukloni poskusom islamizacije. Zapisati, da se je islamska nadoblast končala brez večjih posledic, čeprav se je del države islamiziral, je vrednostna sodba v skladu s prej omenjeno naracijo, ki pa jo je mogoče razumeti in umestiti v zgodovinski kontekst.

od vladavine Tashija naprej začeli osvajati sosednja ozemlja. Zaradi tega v tem obdobju Ladakh mnogi zgodovinarji imenujejo imperij¹³ – čeravno ni zavzemal velikega ozemlja. Tashi je tako zavzel Purig, Baltistan, Spiti, Zangskar in Nubro. Poleg tega je uspešno odbil islamske vpade iz Osrednje Azije in Kašmirja. Podpiral je šolo Drigung kagju, ki je med drugim zgradila samostan Phiyang. V Lehu pa je Tashi zgradil trdnjavo Namgyal Tsemo (Vrh Namgyal, najvišji del Leha, pod katerim je kralj Sennge pozneje, v 17. stoletju, zgradil palačo).

Tashija je po smrti nasledil njegov nečak Tsewang (vladal 1575–1595), ki je nadaljeval uspešna osvajanja in je razširil oblast na nekatera območja, ki so v preteklosti že spadala pod Ladakh, vendar so se v vmesnem času osamosvojila: Mustang, Kulu in Gilgit; prej neodvisno kraljestvo Guge je moralo plačevati dajatve. Vazale (nove in stare) je kot talce pripeljal v prestolnico, v njihove trdnjave pa namestil svoje uradnike. V njegovem času (leta 1586) je Kašmir prešel pod mogulsko nadoblast, kar pomeni, da je Ladakh dobil nevarnega in močnega sosedu s pretenzijami po osvajanju ozemelj ter prozelitizmu.

Tsewanga je nasledil njegov sin Jamyang (vladal 1595–1616), ki je bil soočen z upori vazalov, z vodjo šole *Drugpa kagju* Padmo Karpom pa je vzpostavil odnos menih–mecen.¹⁴ S tem se je začelo favoriziranje šole Drugpa s strani ladaškega dvora in drugpa je postala državna religija, kar je imelo pomembne posledice v poznejših politično-religijskih odnosih v regiji. V času vladavine Jamyanga je leta 1601 v Ladakh prišel prvi Evropejec, portugalski trgovec Diogo d'Almeida.

Kot rečeno, se je Jamyang moral spopadati z upornimi vazali. Okoli leta 1600 je kralj dobil poročilo o boju med dvema poglavarjema v Purigu – poglavarjema Chigtana in Kartseja. Zbral je vojsko in priskočil na pomoč poglavarju Chigtana, toda verjetno je šlo za ukano. Ladačane je presenetila vojska Baltov pod vodstvom vladarja Skarduja Alija Mirja in ladaška vojska je bila uničena, Balti pa so začeli pleniti po Ladakhu, rušiti templje ter zažigati budistične spise. Nato so se iz neznanega razloga umaknili, Jamyanga vrnili na prestol, moral pa se je poročiti s hčerjo Alija Mirja, Gyan Khatun. Tudi ta novi poskus islamizacije je bil neuspešen. Jamyangu in Gyan Khatun se je rodil sin Sennge, ki je nasledil

13 Ta označba je iz nekoliko poznejšega časa, pojavila se je med vladavino Senngeja (1616–1642), ko je imel Ladakh največji obseg (Petech 1977, 163; le Calloc'h 1991, 59).

14 Prvi odnos menih–mecen so leta 1249 vzpostavili Mongoli, in sicer kan Koden, ki je Sakyo Pandito, vodjo šole Sakja, postavil za gospodarja Tibeta (Sakya Pandita je Kodena ob srečanju spreobrnil v budizem) (Scott 2002, 17). Mongoli so dopuščali delno avtonomijo Tibeta, v zameno pa so kani dobili religijske usluge tibetanskih vrhovnih lam (in v realnosti lažji nadzor nad Tibetom zaradi zvestobe ene izmed močnih šol). Ta odnos se je prekinil, potem pa spet vzpostavil leta 1578, ko je kan Altan imenoval Sonama Gyatsoja (iz šole Gelug) za »ocean modrosti«. Tako je Sonam Gyatsoja postal tretji dalajlama, predhodnika pa retrospektivno prvi in drugi. Povezave med mongolskimi kani in šolo Gelug so se še dodatno utrdile, ko je Sonam leta 1588 umrl in naj bi se rein-karniral v Altanovem pravnuku, ki je postal novi dalajlama (Powers 2007, 159, 164, 165).

očeta na prestolu in je postal največji mecen budizma v Ladaku. Zaradi njega je budizem še okrepil svoj vpliv v državi, hkrati pa je postal Sennge tudi največji ladaški vojaški osvajalec.

Sennge je vladal v letih 1616–1623 in 1624–1642, v vmesnem času pa je vladal brat Norbu, ki je Senngeja prisilil k odstopu, vendar je kmalu umrl v sumljivih okoliščinah. Ob drugem nastopu vladavine je Sennge začel z osvajanjem: do leta 1630 je priključil neodvisni deželi Zangskar in Guge (z Gugejem je Ladak bil 16-letno vojno; Ahmad 1963, 43). V Tsaparangu, prestolnici Gugeja, je bil od leta 1626 prisoten jezuitski misijon, ki ga je ustanovil António de Andrade. Kralj Gugeja je bil naklonjen krščanstvu, med drugim tudi zato, da bi porušil ravnotežje med budističnimi šolami. Sam je pripadal šoli Gelug, večina menihov njegove dežele pa drugim šolam. Tudi njegov brat, vrhovni lama, ki je hlepel po prestolu, je pripadal drugi šoli (le Calloc'h 1991, 58). S kraljevim favoriziranjem jezuitov se niso strinjali domači menihi ter plemstvo in leta 1635 je prišlo do upora proti kralju. Jezuiti so morali zaradi tega zapreti misijon.¹⁵

Sennge je osvojil tudi zgornji Lahul in napadel Purig, ki ga je hotel ponovno priključiti Ladakhu (po porazu Jamyanga Purig ni bil več del ladaškega kraljestva). Dosegel je veliko zmago pri kraju Bodh Karbu, vendar so ga nato porazili združeni Balti in Moguli (Kašmir je bil pod Moguli že od leta 1586). Obljubiti je moral plačevanje dajatev, ki pa jih ni nikoli plačal, s čimer je samo spodbudil mogulske zahteve po Ladakhu. Kot odgovor na to je Sennge Mogulom zaprl trgovsko pot iz Kašmirja, s čimer je pravzaprav najbolj škodil ravno svoji državi, saj je njena ekonomija temeljila na trgovanju in obdavčitvi trgovskih poti, ki so vodile čez ozemlje Ladakha (Peteck 1977, 159). Ladakh je tako po smrti Senngeja leta 1642 ekonomsko zelo stagniral in si od takrat praktično ni več opomogel (Rizvi 1996, 69). Hkrati pa je Sennge tudi dodobra izčrpal državne finance, saj je bil velik pokrovitelj gradnje novih samostanov in sekularnih stavb ter drugih investicij v religijske zadeve, kar bomo omenili v nadaljevanju.

Tako zahodni kot ladaški in indijski zgodovinarji kralja Senngeja soglasno štejejo za najpomembnejšega kralja v zgodovini Ladakha, vendar mu poleg slabega vpliva na državno ekonomijo pripisujejo še eno usodno potezo, ki naj bi pospešila ekonomsko propadanje dežele po koncu njegove vladavine. Sennge se je namreč tik pred smrtjo odpravil na vojaški pohod proti mongolskim okupatorjem Tsanga (zahodni in osrednji Tibet), ki naj bi se pripravljali na napad na Ladakh. Mongoli so se umaknili z meje in do spopada sploh ni prišlo. S tem je Sennge pravzaprav

15 Tri četrta stoletja pozneje sta misijon sicer skušala obnoviti Desideri in Freyre, vendar sta bila zaradi številnih razlogov neuspešna – med drugim tudi zaradi slabe obveščenosti: pot v Guge sta začela v kašmirskem Šrinagarju namesto v garhwalskem Šrinagarju, ki je veliko bližje, v Kašmirju pa sta se kar šest mesecev učila perzijsko, misleč, da ta jezik govorijo tudi na tibetanskem kulturnem območju (Sweet 2006, 7–12).

pomagal petemu dalajlami in mongolskemu poglavarju Gushriju Khanu, da jima je pozneje uspelo združiti Tibet. Tibet je tako (ponovno) postal regionalna velisila, kar se je pozneje Ladakhu maščevalo, kraljestva med Tibetom in Ladakhom pa so bila uničena (Snellgrove in Skorupski 1977, 86). Ta interpretacija temelji na premisi, da bi bilo bolje okoli Ladakha obdržati neodvisna »vmesna« kraljestva, ki naj bi Ladakh ščitila pred večjimi in močnejšimi državami, kot sta bila Tibet in Mogulski imperij. Toda to seveda ni politično-vojaško pravilo, ki bi se v zgodovini vedno izkazalo kot najbolj preudarno, in glede na majhnost Ladakha ter velikost obeh tekmecev je bila Senngejeva strategija povečanja ozemlja Ladakha morda povsem upravičena, saj bi v nasprotnem primeru »vmesna« kraljestva morabit še hitreje padla pod nadzor večjih sosednjih imperijev.

Senngejeva odprava proti Mongolom je resda koristila Tibetu, kar se je pozneje Ladakhu močno maščevalo, vendar je treba pri tem opozoriti na še eno predpostavko zgodovinopisja tega območja, o katerem žal ni veliko zgodovinskih podatkov. Predvsem v starejših naracijah zgodovine Ladakha (na primer v Franckejevi, deloma pa tudi še v Petechovi) lahko opazimo tiho domnevo spenglerjanskega razumevanja poteka zgodovine posamezne civilizacije, po katerem razvoj države (še raje imperija) poteka od začetnega obdobja vzpona, rasti in konsolidacije moči do vrhunca in obdobja največjega obsega ter moči države, v katerem pa se že kažejo razpoke, ki bodo pozneje pogubne (v tem primeru so nekatera Senngejeva ravnanja na vrhuncu moči Ladakha pozneje pripomogla k njegovemu zatonu). Nato pa nastopi obdobje padca, manjšanja moči in končno propad oziroma poraz proti drugi državi. Četudi je takšen interpretacijski cikel v zgodovini marsikatero države povsem realen, gre pri območju, o katerem ne vemo dovolj, za pretirano prekrivanje podatkovnih lukenj in vnašanje lastnih, neosnovanih, etnocentričnih interpretacij. Dopustiti moramo torej še druge interpretacije ladaške zgodovine oziroma ob pomanjkanju podatkov interpretacijo omejiti na najmanjšo možno raven.

Toda nadaljujmo s Senngejevo religijsko politiko. Ključnega pomena je bilo njegovo zavezništvo s tibetanskim lamo Taktsangom Repo (1574–1651), predstojnikom severne linije šole Drugpa kagju, ki je leta 1622 postal glavni lama Ladakha (Ahluwalia 1980, 97). Taktsang Repa je pod Senngejevim pokroviteljstvom (in tudi še po njegovi smrti pod pokroviteljstvom njegovega sina Deldana) ustanovil številne največje in najpomembnejše ladaške samostane: Hanle, Hemis, Chemrey, Stakna, in gradil zidove mani.¹⁶ Sennge je zgradil tudi veliko palačo v Lehu pod Tashijevo trdnjavo. Leh je v njegovem času začel pridobivati na pomenu v primerjavi s starima prestolnicama, Sheyem in Basgom, tako zaradi lege na pomembni trgovski poti proti prelazu Khardung in naprej proti Yarkandu (Rizvi

16 Religijski zidovi, namenjeni cirkumambulaciji in polaganju kamnov z inskripcijami manter ali priprošenj.

1996, 69) kot zaradi kraljevih gradbenih projektov. Sennge je naročil tudi prepis tibetanskega budističnega kanona *Kangyur* in komentarjev *Tengyur*, delo pa zaupal mojstru kaligrafije Sponu Namkhi Spalgonu. Kopije, napisane z zlatimi črkami, so shranili v tempelj Serzang v Basgu, kjer jih hranijo še danes.

Kot rečeno, kralji dinastije so že pred Senngejem podpirali šolo Drugpa, ki je postala državna usmeritev, Sennge pa je to šolo še bolj podpiral po tem, ko so mu menihi šole Gelug zaprli vrata v samostan, ko je iskal zaščito pred bratom Norbujem. Vseeno so bili v času Senngejeve vladavine odnosi med šolama Gelug in Drugpa še vedno dobri, zaostrovati so se začeli po njegovi smrti, predvsem pa po smrti Taksanga Repe. Prav tako topli so bili odnosi z Butanom, kjer je južna, butanska linija drugpe v 17. stoletju postala državna religija (Kapstein 2014, 35), Senngejev brat Tenzin pa je celo postal guverner dela Butana in je Butancem pomagal odvrniti tibetanski vpad.

Zgodovina od sredine 17. do sredine 19. stoletja

Po Senngejevi smrti je nastopilo kratkotrajno regentstvo njegove žene Skalzang Dolme, nato pa je oblast prevzel Senngejev sin Deldan. Deldan je vladal med v letih 1642–1694, leta 1675 ali 1678 je predal posle sinu Deleku, ostal pa je uradni vladar, vendar je Delek umrl tri leta pred njim, leta 1691. Deldan je imel težave z Moguli, predvsem v času vladavine močnega cesarja Aurangzeba, ker še vedno niso plačali dajatev, ki jim jih je po porazu proti njim in Baltom obljubil Sennge. Po Senngejevi smrti so Moguli začeli ponovno pritiskati. Deldan jim je leta 1664 obljubil plačilo dajatev in postavitev mošeje v Lehu. Od takrat naprej je bil Ladakh *de jure* pod mogulsko nadoblastjo (Petech 1947, 171). Po grožnji mogulske vojske na kašmirski meji je Deldan mošejo leta 1667 tudi zgradil. Ladakh dajatev od takrat dalje ni plačeval ali pa jih je plačeval zgolj delno. Senngejevo blokado trgovanja s Kašmirjem so ukinili, kar je dobro vplivalo tudi na ladaško ekonomijo. Navkljub mogulskim pritiskom in načelno vazalnemu statusu Ladakha je Deldanu vseeno uspelo zavzeti Purig in imenovati vazale v treh baltistanskih okrožjih. V odgovor na to so Moguli vojaško napadli Ladakh, vendar jih je Deldan porazil.

Kot omenjeno, je v tem času v Ladakhu prevladovala šola Drugpa, v Tibetu pa gelug, kjer je bila posvetna in religijska oblast ob podpori Mongolije bolj ali manj v rokah dalajlam. Deldan in peti dalajlama sta sklenila dogovor, da bo v Ladakhu dobro poskrbljeno tudi za šolo Gelug, v Tibetu pa za drugpo. Toda Tibetanci se niso strinjali z ladaškim sprejetjem mogulske nadoblasti. Poleg tega so ladaški kralji podpirali drugpo, da bi zaustavili vpliv šole Gelug in s tem Tibeta v Ladakhu, drugpo pa so podpirali tudi v Butanu, ki je bil v tistem času v sporu z dalajlamo (Rizvi 1996, 72).

Spor med Tibetom in Butanom se je razplamtel v vojno. Dalajlama je v Butan poslal vojsko, vendar je bil tibetanski napad neuspešen zaradi dobre butanske obrambe. Čeprav se je njegov zaveznik že izkazal za zmagovitega, je kralj Deldan v Tibet vseeno poslal pismo, v katerem je izrazil podporo Butanu. Zaradi tega je peti dalajlama leta 1679 z mongolsko pomočjo nad Ladakh poslal vojsko. Spor med budističnimi šolami je tako prerastel v novo vojno.¹⁷ V Zangskarju (ki je bil od Sengejevih osvajanj dalje del Ladakha) so se na primer domači menihi gelug pridružili napadalcem – mongolskim vojakom in se borili proti ladaški vojski. Pri tem je treba omeniti, da so za vojno obstajali tudi ekonomski vzroki, povezani z upadanjem trgovine med Tibetom, Ladakhom in državami na jugu (Petech 1947, 172), kar ni ustrezalo ne Tibetu ne Ladakhu.

Leta 1680 je tibetansko-mongolska vojska premagala ladaške sile. Ostanke vojske so se vkopali v trdnjavah okoli Basga, kjer so vzdržali približno šest mesecev, dokler na prošnjo kralja Deldana na pomoč ni prišla kašmirska vojska pod vodstvom mogulskega vladarja Kašmirja Ibrahima Khana. Tibetanci in Mongoli so se nato umaknili ter vrnili v Tibet, kašmirska vojska pa je izkoristila priložnost in se ni umaknila, dokler Deldan leta 1683 ni potrdil mogulske nadoblasti, plačal dolžnih dajatev ter sprejel islama. Preimenovali so ga v Akibata Mahmuda Khana, Kašmirju pa je moral prepustiti monopol pri nakupu zahodnotibetanske in ladaške pašmine, to je fine volne, surovine za končne izdelke, ki so jih izdelovali v Kašmirju (Rizvi 1996, 73). Toda Deldanova spreobrnitev je bila le formalna, osebno je ostal budist in tudi dežela je ostala budistična. Purig in Baltistan pa sta spet postala neodvisna.

Tibetanci, zaskrbljeni zaradi nevarnosti islamizacije Ladakha, so leta 1684 na poganjanja z Delekom in Deldanom poslali vrhovnega lamo druge Gyalwanga Miphama Wangpoja. Oba ladaška voditelja sta sprejela zahtevo po vrnitvi v budizem (čeprav je dvor za Mogule še vedno uradno veljal za muslimanskega) in podpisala sporazum, ki je določil mejo med kraljestvoma, ki velja še danes, vendar je zaradi konflikta predmet različnih interpretacij indijske oziroma kitajske strani (Ahmad 1963, 47–49). Tako imenovani sporazum iz Temisganga (Tingmosgam) je določil, da so Guge, Purang in Rudok dokončno prešli pod Tibet. Določena je bila tudi manjša dajatev v obliki religioznih daril, imenovana Lo-pchak, v Ladakhu pa so po sporazumu morali spodbujati večji pomen šole Gelug. Ladakh je dobil nekatere trgovske koncesije in bil obvezan braniti Tibet pred vpadi iz Indije. S tem je bilo *de facto* konec ladaške avtonomije, čeprav je navidezno trajala še okoli 150 let (ibid., 74).

17 To ni bilo nič novega: v Tibetu, ki od 9. stoletja naprej ni imel več trdnega in enotnega centra oblasti, so bile posamezne šole od sredine 13. stoletja naprej povezane s posameznimi mongolskimi klani in so se med seboj bojevale za vpliv – tudi z vojskami, saj je imel vsak samostan svoje oboževane sile. Toda ravno sredi tega nasilnega časa je nastal tibetanski budistični kanon *Kangyur* (Powers 2007, 161).

Po Deldanu in Deleku je vladal kralj Nyima – uradno v letih 1694/1695–1729, čeprav je posle upravljal že od leta 1691, ko je umrl Delek. Bil je zelo religiozen, postavljajl je veliko zidov mani, spodbujal tisk svetih besedil in izpopolnil pravni sistem. Med njegovo vladavino je leta 1720 Kitajska pod mandžursko dinastijo Qing zavladala nad Tibetom, vendar so odnosi med Ladakhom in Tibetom ostali nespremenjeni – v veljavi so ostale vse določbe Temisganškega sporazuma –, kitajskemu dvoru pa je bil dolžan poročati o gibanju Mongolov v okolici Yarkanda.

V 18. stoletju so se razmere v Ladakhu še dodatno poslabšale zaradi notranjih razlogov: državo so slabili najrazličnejši notranji dinastični boji in spletke, številni kralji pa so bili neprištevní in zato nesposobni voditi državo. Zadeve so se tako zaostrele, da so Tibetanci leta 1752 poslali visokega lamo Rigzina Tsewanga Norbuja, da bi spravil sprte frakcije in da bi za ureditev sistema nasledstva sprejeli pravilo primogeniture. To pravilo so sprejeli, vendar je prestol zavzel Tsewang Namgyal II. (vladal 1753–1782), ki je bil mentalno nestabilen (ibid., 76). Kralji Zangskarja so obdržali samostojno oblast, ker je šlo za dinastično linijo, ki je izvirala od Senngeja. V njegovem času je namreč Zangskar dobil njegov tretji sin, Demchog, in ta dinastija je obstala vse do invazije Doger leta 1834. Ladakh je tako v drugi polovici 18. stoletja postal zelo šibka država z nestabilnim vodstvom in vojsko. Vojaki so bili brez izkušenj, urjenja in discipline, nezmožni upreti se novim osvajalcem ali plenilcem,¹⁸ nesposobni kralji pa so s pretiranimi davki izžemali ljudstvo (Petech 1977, 116).

V letu 1752 je Kašmir prešel izpod Mogulov, ki so izgubljali moč, pod afganistansko oblast, ki je trajala do leta 1819 (Tanwar 2025). Leta 1798 je afganistanski vladar Zaman Šah postavil za guvernerja Lahoreja sikha Ranjita Singha, ki je leta 1808 zavzel Džamu (Jammu, južno od Kašmirja), leta 1819 pa Kašmir (ibid.). Kmalu po tem, v letih od 1820 do 1822, sta Ladakh obiskala Angleža William Moorcroft in George Trebeck. Moorcroft je bil veterinar, ki je za Vzhodnoindijsko družbo iskal konje v Osrednji Aziji, v svojih spisih *Travels (Potovanja)* iz leta 1841 pa je opisal tudi Ladakh.

Ladaški kralj Tsepal se je zaradi sikhovske nevarnosti zaprosil za zaščito Britance in ponudil zvestobo Vzhodnoindijski družbi, k čemur ga je spodbujal tudi Moorcroft. Toda Britanci so ga zavrnilí, ker je pogodba med Britanijo in sikhi iz leta 1809 slednjim prepuščala območje severno od reke Satledž. Britanci so takrat začeli ponujati višje cene za volno tibetanskim in ladaškim proizvajalcem, kar je oslabilo tradicionalno trgovino z volno v Kašmirju. Ranjitov zaveznik in vazal Gulab Singh, voditelj Doger in džamujski radža, je zaradi tega načrtoval invazijo

18 Do najhujšega plenjenja je prišlo leta 1822, ko so zaradi trgovinskega spora oborožene skupine iz Kuluja, Kanawarja in Lahula napadle ter plenile po Zangskarju. V naslednjih letih so Zangskar večkrat napadle različne skupine, ladaški dvor pa je bil prešibek, da bi se lahko na to odzval (Crook in Osmaston 1994, 460).

na Ladakh, toda v resnici mu je bolj šlo za lastno korist kot za korist maharadže Ranjita (Rizvi 1996, 81).

Ladakh je Britance večkrat prosil za pomoč, vendar je bil vedno neuspešen. Zorawar Singh, poveljnik vojske Gulaba Singha, je Ladakh napadel leta 1834 (Petch 1977, 139). Ladakh je bil brez redne ali izkušene vojske in sredstev, mladi kralj pa je bil ravno na romanju. Oslabljeno kraljestvo je izgubilo vse bitke, zato je postalo vazalno območje Gulaba Singha ter s tem tudi Ranjita Singha. Takoj so morali plačati 50.000 rupij in še letno dajatev 20.000 rupij. Zorawar Singh je nato napadel in zavzel Baltistan. V vojsko je vključil tudi ladaške nabornike, nato se je odločil napasti tudi Tibet, da bi priključil celotno področje proizvodnje volne, obenem pa je želel še opleniti bogate tibetanske samostane. V napadu na Tibet se je oprl na staro ladaško zahtevo po Gugeju.

Ranjit Singh je umrl leta 1839. Sikhovska vlada je bila v razsulu in niso mogli več nadzirati Doger. Zorawar je Tibet napadel leta 1841 in tako sta zahodni Tibet ter trgovina z volno prešla pod njegov nadzor, s čimer ta pomembna dobrina ni več »uhajala« v Indijo. Nato pa so leta 1841 Kitajci podprli tibetansko vojsko, ki je premagala Dogre in v bitki tudi ubila Zorawarja. Ladačani so se leta 1842 uprli, pobili dogske posadke v ladaških mestih, blokirali posadko v Lehu in razglasili Jigmeta Namgyala za svojega edinega kralja (ibid., 147). Na pomoč so jim sicer prišli Balti in Tibetanci, toda dogska vojska jih je vseeno premagala blizu Tangtseja in povrnil se je *status quo*, Ladakh je ostal pod Dogrami.

Leta 1842 so Dogre in Tibetanci podpisali Leško pogodbo – zavladal je mir med državama, potrdili so meje, Ladakh in Zangskar sta ostala pod Dogrami. Družina Namgyal je dobila džagir¹⁹ Stok, kjer živijo še danes. Kralj je lahko še vedno pošiljal religiozne dajatve v Lhaso, ki pa niso smele imeti političnih konotacij, Tibetanci pa so se zavezali, da bodo tovorili svojo volno in čaj čez Ladakh, in ne čez Indijo (Rizvi 1996, 86).

Po prvi anglo-sikhovski vojni, leta 1845, je britanska vlada potrdila oblast Gulaba Singha nad Ladakhom; vendar pa so leto pozneje Britanci Ladakhu odvzeli dolini Lahul in Spiti ter ju priključili britanski posesti Punjab (Ahir 1993, 26). Gulab Singh je isto leto od Britancev kupil Kašmir, tako da je pod pokroviteljstvom Britancev nastala država Džamu in Kašmir, katere del je bil Ladakh. Ladaški vazarat je bil razdeljen na tri dele: Baltistan, Kargil in Leh. Ko so sikhi leta 1846 izgubili vojno proti Britancem, so Džamu in Kašmir ter s tem Ladakh prešli pod Britanski imperij.

19 Oblika indijskega fevda.

Sodobna zgodovina

V sodobni zgodovini Ladakha moramo na kratko omeniti nekaj pomembnih dogodkov, ki so zaznamovali razvoj dežele in oblikovali njen današnji ustroj. Med vojno med Pakistanom in Indijo leta 1948 so pakistanski napadalci iz Gilgita napadli Ladakh, zavzeli so Kargil, nato pa jih je indijska vojska ustavila približno 20 kilometrov pred Lehom (Rizvi 1996, 90). Spopadi na meji in predvsem okoli Kargila so potekali tudi med indijsko-pakistanskima vojnoma v letih 1965 ter 1971. Leta 1962 so Kitajci zavzeli Aksaj Čin, ki je sam po sebi pust in brez vrednosti, oziroma kot pravi tudi Rizvi: »[Aksaj Čin je] nerodovitna in nenaseljiva pušča, nikjer nižja od 4500 metrov nadmorske višine, sicer strateškega pomena za Kitajsko, ker zagotavlja povezavo med Sinkiangom in Tibetom, ni pa imela nobene materialne vrednosti za Ladakh ali za Indijo in njena izguba je imela malo praktičnega učinka.« (ibid., 91)

V nasprotju z zavzetjem Aksaj Čina je kitajska okupacija Tibeta leta 1950 Ladakh močno zaznamovala, saj je prekinila tradicionalne trgovske poti in religijske povezave. Ladaški menihi od takrat naprej po znanje hodijo v tibetanske samostane v Indiji, v Ladakhu pa je tudi veliko tibetanskih beguncev, ki so jih Ladačani zaradi zgodovinskih in predvsem religijskih vezi gostoljubno sprejeli.

Zaradi napetosti s Pakistanom in Kitajsko ter obmejnih sporov je danes Ladakh prepređen z vojaškimi bazami in pa tudi z novimi, asfaltiranimi in dobro urejenimi cestami, ki premagujejo še tako zahteven gorski teren, kar je dodatna prednost tudi za turistični razvoj dežele. Turizem postaja glavni vir zaslužka, ki izpodriva tradicionalni poljedelsko in živinorejsko panogo, s katerima se je še nedolgo tega ukvarjala večina prebivalstva (Norberg-Hodge 1991, 11). Ladakh je leta 1995 dobil avtonomijo znotraj zvezne države Džamu in Kašmir (Akester 2024), leta 2019 pa je po dolgoletnih prizadevanjih za odcepitev od Džamuja in Kašmirja postal zvezni teritorij, ki je razdeljen na distrikta Leh in Kargil. Želja po odcepitvi je izhajala tudi iz dejstva, da je bilo budistično ladaško prebivalstvo manjšina v muslimanskem Kašmirju in hindujskem Džamuju, vendar tudi sedaj kot zvezni teritorij pod upravo vlade v New Delhiju nima avtonomije, ki bi si jo mnogi Ladačani želeli.

Ladakh je zaradi geopolitične situacije v regiji in napetosti med tremi jedrskimi velesilami strateško zelo pomemben. Tako maloštevilno budistično prebivalstvo kot občutljivi himalajski visokogorski ekosistem stojita sredi teh trenj. Kot že omenjeno, prihaja zaradi pretenzij po tem ozemlju do številnih reinterpretacij njegove zgodovine s strani treh držav. Mogoče je tudi zaradi tega pomembno ohraniti nevtrarno držo in spodbujati znanstveno raziskovanje ladaške zgodovine, ki se bo lažje ubranila silam reinterpretacije in ohranila narativ, bolj zvest dejanski preteklosti tega območja.

Zahvala

Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Budizem v himalajskih puščavah: tradicija jogijev in jogini v Ladakhu« (J6-50211), ki ga financira ARIS, Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, in se izvaja pod okriljem Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Literatura

- Ahir, D. C. 1993. *Himalayan Buddhism. Past and Present*. New Delhi: Sri Satguru Publication.
- Ahluwalia, H. P. S. 1980. *Hermit Kingdom Ladakh*. New Delhi: Vikas Publishing House.
- Ahmad, Zahiruddin. 1963. »Tibet and Ladakh: A History.« *Far Eastern Affairs* 14 (3): 23–58.
- Akester, Matthew. 2024. »Dates in the History of Ladakh.« V *Central Asian Museum Leh*. Leh: Central Asian Museum.
- Crook, John Hurrell in Henry Osmaston, ur. 1994. *Himalayan Buddhist Villages: Environment, Resources, Society and Religious Life in Zangskar, Ladakh*. Bristol: University of Bristol.
- Devers, Quentin. 2022. *Historical Sites of Nubra. Leh, Ladakh*. New Delhi: INTACH.
- Fewkes, Jacqueline H. 2008. *Trade and Contemporary Society along the Silk Road: An Ethno-history of Ladakh*. London in New York: Routledge.
- Francke, August Herman. 1907. *A History of Western Tibet: One of the Unknown Empires*. London: S. W. Partridge.
- Howard, Neil. 1996. »What Happened Between 1450 and 1550 AD? And Other Questions From the History of Ladakh.« V *Recent Research on Ladakh* 6, uredila Henry Osmaston in Nawang Tsering, 121–38. Bristol: Bristol University Press; Delhi: Motilal Banarsidass.
- Kapstein, Matthew T. 2014. *Tibetan Buddhism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- le Calloc'h, Bernard. 1991. »De Azevedo's Travels in Guge and Ladakh.« *The Tibet Journal* 16 (2), III. del: 55–66.
- . 1998. »Historical Background of Csoma de Körös's Sojourn in Ladakh (Zangskar) between 1822 and 1826.« *The Tibet Journal* 23 (3): 50–68.
- »Mon, Ladakh« n. d. Dostop 29. avgusta 2024. <https://people-groups.asiaharvest.org/India/MonLadakh>.

- Norberg-Hodge, Helena. 1991. *Ancient Futures. Learning from Ladakh*. New Delhi: Oxford University Press.
- Petech, Luciano. 1947. »The Tibetan-Ladakhi Moghul War of 1681–83.« *Indian Historical Quarterly* 23: 169–99.
- . 1977. *The Kingdom of Ladakh, c. 950–1842 A. D.* Roma: Istituto italiano per il medio ed estremo oriente.
- Phuntsog, Sonam. 1999. »Hanu Village: A Symbol of Resistance.« V *Recent Research on Ladakh* 8. *Ladakh. Culture, History and Development between Himalaya and Karakoram*, uredili Martijn van Beek, Kristoffer Brix Bertelsen in Poul Pedersen, 379–82. New Delhi: Sterling Publishers.
- Powers, John. 2007. *Introduction to Tibetan Buddhism*. Ithaca: Snow Lion Publications.
- Rather, Ali Mohmad. 1993. »Discrimination in Ladakhi Society: A Study of Mons and Bedas of Ladakh.« V *Recent Research on Ladakh* 6 *Proceedings of the Sixth International Colloquium on Ladakh. Leh, 16–20 August 1993*, uredila Henry Osmaston in Nawang Tsering, 215–18. Bristol: University of Bristol.
- Rizvi, Janet. 1996. *Ladakh. Crossroads of High Asia*. New Delhi: Oxford University Press.
- Sakya Pandita, Kunga Gyaltsen. 2002. *A Clear Differentiation of the Three Codes: Essential Distinctions among the Individual Liberation, Great Vehicle, and Tantric Systems*. Prevod Jared Douglas Rhoton. Albany: State University of New York Press.
- Samuel, Geoffrey. 2012. *Introducing Tibetan Buddhism*. New York: Routledge.
- Scott, Victoria R. M. 2002. »Introduction.« V *A Clear Differentiation of the Three Codes: Essential Distinctions among the Individual Liberation, Great Vehicle, and Tantric Systems*, avtor Sakya Pandita, Kunga Gyaltsen, 3–23. Albany: State University of New York Press.
- Snellgrove, David in Tadeusz Skorupski. 1977. *The Cultural Heritage of Ladakh*. 1. zv., *Central Ladakh*. Warminster: Aris & Phillips LTD.
- Sweet, Michael J. 2003. »Desperately Seeking Capuchins: Manoel Freyre's Report on the Tibets and their Routes (Tibetorum ac eorum Relatio Viarum) and the Desideri Mission to Tibet.« *The Journal of International Association of Tibetan Studies* 2. Dostop 27. avgusta 2024. <https://www.thlib.org/collections/texts/jiats/#!jiats=/02/sweet/b2/>.
- Tanwar, Raghuvendra, ur. 2025. *Jammu, Kashmir and Ladakh through the Ages: A Visual Narrative of Continuities and Linkages*. New Delhi: Indian Council of Historical Research.